

АТЕНТАНТ У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ МАРТА 1936. ГОДИНЕ – ПОЗАДИНА, СУДСКИ ПРОЦЕС, ПОСЛЕДИЦЕ

Сажетак: На основу архивских извора, објављене грађе, оновремене штампе и постојеће литературе анализира се позадина пуцања на председника Владе и министра спољних послова Краљевине Југославије Милана Стојадиновића у Народној скупштини од 6. марта 1936. У њему се прате промена Владе која је уследила, реакције у земљи и иностранству на догађај, као и судски процес којим је цео случај окончан. На крају рада се разматрају политичке последице овог чина, као и појединачне судбине умешаних.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Милан Стојадиновић, Народна скупштина, атентат

Атентати нису реткост у историји Србије и Југославије, како оној старијој, тако и скорашњој. Један такав догађај збио се марта 1936, дакле мање од осам година од атентата из јуна 1928. када је у дому Народне скупштине страдало неколико припадника Хрватске сељачке странке. Овога пута није било страдалих, али је било суђења и значајних политичких промена. О овој теми у југословенској и српској историографији писао је историчар Тодор Стојков у недовршеној књизи о влади Милана Стојадиновића (Stojkov, 1985: 132–139), док се у неким радовима она у краћим цртама помиње (Тешић, 1997: 86–88; Симић, 2007: 33; Радић, 2018: 256). Стојков је чак отворено исказао сумњу да је на председника Владе стварно и гађано. Ту тврдњу поткрепљује и мишљењем чехословачког посланика у Београду (Stojkov, 1985: 132–133). Циљ овог рада је да догађај осветли из што више различитих углова, како на основу архивске грађе и извештавања штампе, тако и од стране самих учесника, али и оних који су посредно о њему информисани.

Према стенографским белешкама седница 6. марта 1936. почела је у 10:45, а главна тема била је расправа о буџету за 1936/1937. Седницом је председавао Стеван Ћирић, председник Народне скупштине. Након формалних тачака око усвајања записника реч је добио председник Владе Милан Стојадиновић. Док је он говорио, често је прекидан прибављањем посланика опозиционе Југословенске националне странке (ЈНС) Дамјана Арнаутовића, који се прво налазио на галерији, па је касније прешао у посланичке клупе. Више пута је упозораван на недолично понашање од стране председника Ћирића, а једном му се обра-

тио и сам Стојадиновић. Два посланика владајуће већине Воја Јанић и Милоје Сокић су наглас констатовали да Арнаутовића треба удаљити јер је очигледно пијан. У моменту када је Стојадиновић спомињао кнеза Павла уз одобравање већине посланика усклицима: „Живео кнез Павле“, Арнаутовић је узвратио са: „Живео краљ Петар“. Упутио је провокацију Јанићу који му је на то одговорио. Арнаутовић је извадио револвер из унутрашњег џепа капута и пуцао „три или четири пута“, а како се наводи „први пут у правцу говорнице“ за којом је био председник Владе.¹ Неколико народних посланика прилази Арнаутовићу и разоружава га, након чега је изведен из сале. Тирић је тада, из очигледних разлога, прекинуо седницу. Након свега двадесетак минута, када је било јасно да даљих немира неће бити, заседање је настављено. Вође опозиције су у кратким говорима осудили злочин и честитали председнику што је из свега изашао неповређен и он је тада бурно поздрављен завршио своје излагање.

У току истог дана у Управу града приведни су и народни посланици Јован Ненадовић, Мирко Урошевић, Василије Трбић, Драгиша Стојадиновић, Никола Кабалин, Радивоје Нановић и Драгољуб Иванић да би били саслушани у вези са догађајима у Скупштини. По сазнањима полиције они су у току ноћи 5. на 6. март били „у разним локалим са Дамјаном Арнаутовићем“.² Наредног дана Имуניתетни одбор једногласно је решио да предложи Народној скупштини да се Арнаутовић „изда истражним и судским органима ради даљег прогона по Закону о поступку судова у кривичним стварима“.³ Исто је наредних дана учињено и за остале осумњичене посланике.

Уследиле су и бројне честитке председнику Владе са разних страна. Кнез Павле и кнегиња Олга су посетили Стојадиновића у његовој вили на Топчидерском брду и честитали му на „срећној околности што је избегао несрећу“. За њима су честитали и остала два краљевска намесника Раденко Станковић и Иво Перовић. Од странаца у извештају први се помињу председник чехословачке владе Хоџа и енглески посланик у Београду Кембел.⁴ Штампa је забележила и честитке председника бугарске и турске владе, француског министра спољних послова, као и посланика Пољске и Чехословачке у Београду. (*Политика*, 7. 3. 1936, 14). Посланички клуб владајуће ЈРЗ одмах је издао резолуцију којом се у шест тачака са гнушањем осуђује такав начин борбе од стране опозиције, даје подршка председнику Владе са којим чврсто стоје на „бранику народних слобода и истинског парламентаризма“ и тражи да се сви кривци и саучесници „злочина“ примерно казне. У првој тачки захваљује се Богу „што је спасао живот“ председника Владе „спречивши одвратан злочин који је унапред био припремљен“.⁵

¹ Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије, година 5, Београд 1936, књига 3, стр. 123.

² АЈ, 38-112-582, „Истрага по делу атентата на претседника владе“.

³ АЈ, 38-112-592, „Имуניתетни одбор о Дамјану Арнаутовићу“.

⁴ АЈ, 38-112-593, „Честитке г.др. Стојадиновићу“.

⁵ АЈ, 38-112-584, „Резолуција Посланичког клуба ЈРЗ о атентату“.

Већ 8. марта одржан је у јутарњим часовима протестни митинг „против покушаног атентата“ на председника Владе у Београду у башти код Коларца на коме су говорили министри Драгиша Цветковић и Ђура Јанковић. На истом су говорили и Милан Вапа у име привредника Београда, Недељко Савић у име Савеза трговаца, Милорад Симовић у име ратника и др. Окупљени су усвојили резолуцију у којој се наводи да присутни „најодлучније и са гнушањем осуђују атентат на др Милана Стојадиновића“, „траже да се кривци најстроже по Закону прогоне“ и даје подршка Влади у раду на „увођењу режима пуне демократије“.⁶ Таквих скупова било је и на другим местима, а сви су они били организовани од стране месних и среских одбора владајуће странке. На једном таквом окупљању Ђура Јанковић је упоредио атентат од 6. марта са оним из 1928. Тада је закључио како су хици испалени 1928. привремено сахранили демократију, док су је ови од марта 1936. године васкрснули (Stojkov, 1985: 137).

Уследила је оставка целог кабинета са образложењем да после догађаја у Скупштини Влада има потребу да поново тражи поверење од Краљевског намесништва. Стојадиновић је одмах добио нови мандат, али састав Владе више није био исти. Главна промена односила се на место министра војске и морнарице. Уместо генерала Петра Живковића дошао је генерал Љубомир Марић, дотадашњи начелник Ђенерлштаба, човек који је важио за човека који се клони политике. Што се тиче министара хрватске националности, који су у Стојадиновићевој влади били обавезни чланови, али нису били представници ХСС-а, Милета Мишкулина заменио је Јосип Рогоћ. Још једна промена била је и улазак Војислава Ђорђевића, представника Народног сељачког клуба као министра без портфеља. Наравно, свима је била јасно да је најбитнија промена била смена Живковића, човека који је представљао симбол диктатуре. Стојадиновић је успео да елиминише свог највећег противника у Влади, човека који је многим сметао, а тиме је подигао и сопствени престиж. У писму које је упутио Живковићу, а у коме га је обавештавао о променама у Влади, Стојадиновић је написао да због „извесних разлога“ није било могуће његове учешће у Влади, што му је нарочито жао (Stojkov, 1985: 134). Какви су то били разлози, није објашњено.

На овом месту, важно је видети шта су о позадини догађаја у Скупштини говорили поменута двојица, дакле Стојадиновић, човек који је највише профитирао целом ситуацијом, и Живковић, онај који је највише изгубио. У својим мемоарима бивши премијер опширно говори о овим дешавањима. Стојадиновић је све представио као „гледање смрти у очи“ (Stojadinović, 1970: 349). Посебно је нагласио да је Живковић једини од министара био ван парламента, односно да је тражио аудијенцију код кнеза намесника у време почетка заседања. То је протумачено као жеља да у тренутку када буде стигла вест о убиству буде поред кнеза и покуша да му наметне своју вољу, односно да он преузме место премијера. Стојадиновић помиње и каснију провокацију са кретањем неких трупа у Београду, али је то прошло без икаквих последица јер су полицијске

⁶ АЈ, 38-112-595, „Митинг у Београду против атентата“.

снаге остале мирне (Stojadinović, 1970: 356–357). Председник Владе тврди како је наводно кнез био спреман на хапшење Живковића, али га је он од тога одвратио зато што конкретних доказа против њега није било.

Генерал Живковић у својим сећањима се у краћим цртама осврће на дешавања око атентата и разлоге за његову смену. Он негира билу какву умешаност у догађаје, самог атентатора ословљава као „неки Арнаутовић“, а као своју једину грешку признаје што није одмах по сазнању показао више интересовања за цео случај и упутио честитке Стојадиновићу што је избегао несрећу (Живковић, 2015: 143–144). Као разлоге за своју смену он види да се његов положај у Влади није свиђао појединим министрима, нарочито министру унутрашњих послова Антону Корощцу, па и самом Стојадиновићу. Као главни разлог зашто је смењен истиче своју притужбу кнезу на „слабости и попустљивости“ од стране министра унутрашњих послова поводом ситуације у Хрватској везано за истицање хрватских застава уместо југословенских. (Живковић, 2015: 145–146). Дакле, догађај у Скупштини је, по Живковићу, само искоришћен као повод да се он удаљи из Владе, а одлука је постојала од раније.

Државни пропагандни апарат на челу са Централним пресбиroomом, основаним 1929. као „опште државне обавештајне службе“ (Симић, 2007: 79–103) брзо је реаговао и понудио своје објашњење дешавања у Скупштини. У циркуларном писму шеф ЦПБ-а Коста Луковић је дао опширно тумачење кога су били дужни да се држе сви дописници у земљи и иностранству. У писму се наводи да је „гнусни инцидент у Скупштини“ дело „групе очајника“, којима припада атентатор Арнаутовић, која не може да се помири с тиме да „нису на власти и да на власт не могу доћи“. Та група, како се каже, противник је „свакој демократизацији земље и сваком настављању рада у томе правцу“. Сам акт представљен је као „последња карика у ланцу саботаже парламента и стварања скандала у парламенту“.⁷ Стојадиновић је представљен као неко ко брани демократију и води земљу у нову еру парламентарности. Луковић наводи како се он показао „не само одлучан и истрајан, него и решен на све жртве“.⁸ Дакле, пропагандне смернице ишле су ка томе да објасне да се ради о сукобу демократских и недемократских снага. Наравно, није пропуштено да се спомене како атентатор припада Јевтићевом посланичком клубу. Закључено је како је подршка Стојадиновићу у јавности, али и у парламенту, уласком групе Војина Ђорђевића у Владу, постала још шира и снажнија.

Британско посланство у Београду донело је веома детаљан извештај о догађајима у Скупштини. У њему се наводи да је посланик Јевтићеве групе покушао да изврши атентат на Стојадиновића, говори се да је био под дејством алкохола, да је први метак био у правцу премијера, а друга два су завршила у поду јер су други посланици скочили на Арнаутовића. Британци наводе како је Стојадиновић након првог хица „мирно окренуо леђа атентатору и са другим члановима Владе напустио Скупштину кроз споредна врата“. Позивајући се на

⁷ АЈ, 38-1, Дописнику Централног Пресбиroomа од 7. марта 1936, 1

⁸ Исто, 3.

полицијску истрагу закључују да је атентатор био „оруђе у рукама других, који су га срамно напустили“.⁹ Видимо да се њихово тумачење не разликује много од званичног, односно да су своја сазнања црпили из владиних извора.

У времену када су владе Југославије и Италије још увек испипавале терен за споразум који ће уследити у наредној години треба видети и реакцију званичног Рима на догађаје из Београда. Као позитиван знак са Мусолинијеве стране у правцу сређивања односа може се окарактерисати и телеграм подршке који је послао Стојадиновићу поводом покушаја атентата. Он је тада написао: „Желим да Вашој Екселенцији изразим највеће задовољство јер је изашао неповређен из одвратног атентата о коме сам чуо са дубоким огорчењем“.¹⁰ У разговору са италијанским послаником у Београду Гвидом Виолом пар дана касније, кнез Павле је исказао колико вреднује овај Мусолинијев гест, оптужујући Богољуба Јевтића и Живковића да стоје иза атентата, као људе који су „из личних интереса“ спремни да нападну „државу и династију“.¹¹ Било је то време када је кнез намесник чврсто стајао иза свог избора за председника Владе и министра иностраних послова. Иначе, током говора у Скупштини Стојадиновић је изрекао наду да ће се односи са Италијом средити и да ће после лошег периода доћи до једног трајнијег пријатељства у будућности.¹²

Бугарски премијер Георги Кјосеиванов је у разговору са италијанским послаником у Софији Сапулом изјавио да је уклањање Живковића из Владе велики ударац за „војну лигу“ и да је нови министар Марић је један од ретких генерала који не припада тим круговима. Кјосеиванов је тврдио да је начин на који је окончана криза „успех политике који води кнез Павле“.¹³ Тада још Кјосеиванов није имао толико поверења у свог колегу премијера, као што ће имати касније, а то ће уследити веома брзо, већ крајем 1936. када ће са њим договорити Пакт о вечном пријатељству између две државе.

На овом месту ваља поменути и реакције на догађања у Скупштини тројице истакнутих појединаца који су то забележили у својим дневницима. Први од њих је новинар Милан Јовановић Стоимировић, тада главни уредник поново покренуте „Самоуправе“, човек који је веровао у Стојадиновића и исправност његове политике и чија улога у владиној пропагандној организацији није била мала. Он је дошао до парламента непосредно после пуцњаве где је добио информације да је мотив „обарање режима и враћање у диктатуру“, а о организаторима је чуо да се ради о „мрачним силама и Јевтићу“. За Арнаутовића, који је долазио из његовог, смедеревског краја, знао је да је „поштен човек, али пијандура“. Лично се плашио за судбину Стојадиновића и страховао

⁹ *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, (1986) II, Zagreb-Beograd: Globus-Arhiv Jugoslavije, 463.

¹⁰ *Documenti Diplomatici Italiani (DDI)*, Ottava serie, Volume III, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, D. 380, 443, fus. 1.

¹¹ *DDI*, Ottava serie, Volume III, D. 450, 509.

¹² *Documenti di politica internazionale 1936*, I, (Milano: Istituto per gli studi di politica internazionale, 1936), 627–628.

¹³ *DDI*, Ottava serie, Volume III, D. 422, 485.

од реакција Живковића после смене. У запису од 7. марта каже: „Седми март је важан датум већ и стога ако 8. март осване миран и без икаквог потреса, Кнез је господар ситуације са Стојадиновићем и демократија је успостављена“ (Јовановић Стоимировић, 2000: 42–43).

Други запис долази од Милоша Московљевића, филолога, који је иза себе оставио писани дневник од скоро пола века.¹⁴ Он је на ствар гледао из свог угла, али је његово запажање било далеко проницљивије. Московљевић је записао: „Изгледа да је то скувано у кујни Пере Живковића, али је изведено неозбиљно, јер је атентатор био пијан и непрестаном галамом привукао пажњу на себе“. Први закључак који је донео водио га је до другог: „Просто, као да га је Стојадиновић најмио да му створи рекламу...“ (Московљевић, 2018: 310). Ова два реаговања се разликују јер су долазили од два различита човека, по образовању и искуству, али и због тога што је један припадао режиму, а други се држао по страни. И Стоимировић и Московљевић су изразили лично задовољство сменом Живковића и изразили наду да је период диктатуре иза њих.

Трећа личност коју помињемо, писац Милош Црњански, је вести о атентату дочекао у посланству у Берлину, где је радио као аташе за штампу. Он је на истом месту био и приликом вести о атентату 1928. Црњански се управљао према раније поменутом писму шефа ЦПБ-а Луковића. Поруку из упуства окарактерисао је као „ништа, речено у много речи“. Оно што је битно из овог записа је међународни контекст времена дешавања атентата. Наиме, један дан после тог догађаја, немачке трупе су умарширале у демилитаризовану Рајнску област, што је био догађај светских размера са великим последицама на даља дешавања у свету, али и на Балканском полуострву.¹⁵ Тако је атентат у Београду дан пре, заборављен, „као и да га није било“ (Срњански, 1990: 192–193).

Истрага је водила ка томе да се открије да ли се радило о индивидуалном чину, или организованој завери групе посланика. Пре самог инцидента пронађен је у тоалету на првом спрату још један револвер са шест метака. О току самог ислеђивања постоји сведочење посланика Драгише Стојадиновића писано након Другог светског рата. Документ је настао током процеса који се водио против Драгомира Јовановића, а који је био иследник о догађајима везано за атентат. Посланик Стојадиновић оптужује у писму да је цео иследни поступак био намештен, односно да је Арнаутовић само потписивао припремљене му записнике од стране Јовановића са образложењем: „Потписуј то, а има од обоје паметнији који то тражи“.¹⁶ Ко је био наредбодавац кога спомиње Драгиша Стојадиновић, није разјашњено. И сам Арнаутовић је на суду спомињао

¹⁴ Комплетан дневник у пет томова публикован је у издању Института за новију историју Србије 2018. године. Дневник је приредио Момчило Исић.

¹⁵ Радило се о кршењу одредаба Локарнског пакта. Иако је имала право да интервенише Француска није реаговала. Против такве одлуке саветовала је и Велика Британија.

¹⁶ Историјски архив Београда (ИАБ), Безбедоносно информативна агенција (БИА), 70900015 – Драгомир Јовановић, документ бр. 170, ненасловљено писмо Драгише Стојадиновића суду од 20. септембра 1945. Овим путем се захваљујем колеги Радосаву Туцовићу на уступљеном документу.

нешто слично везано за записник са саслушања од 31. марта (*Политика*, 11. 7. 1936, 4). Током ислеђивања испитано је око 30 осумњичених и сведока, углавном посланика. Међу њима налазио се и Стојадин Димитријевић, посланик који је по речима председника Владе први скочио у његову заштиту и закачио руку атентатора чиме је његов први хитац отишао у висину. О његовој акцији заштите председника детаљно је писала и штампа (*Политика*, 7. 3. 1936, 2).

Након завршеног ислеђења, 4. априла Управа града Београда поднела је пријаву Државном суду за заштиту државе против народних посланика: Дамјана Арнаутовића, Драгише Стојадиновића, Василија Трбића, Радивоја Нановића, Драгомира Миловановића, Јована Ненадовића, Мирка Урошевића, Српка Вукановића, Николе Кабалина, Драгољуба Ивановића, Михаила Ђуровића и Танасија Динића. Поменути су оптужени за дело из тачке 7. Члана 1. Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, због покушаног атентата на председника Краљевске владе у Народној скупштини на дан 6. марта 1936.¹⁷ Након једномесечног одлагања због продужавања истраге услед велике количине прикупљеног материјала средином јула оптужени су изведени пред суд. У суштини приведенe су особе које су са Арнаутовићем, по његовом сопственом признању, биле у ноћи пре атентата у кафани „Врачарска касина“ и неколико других објеката (*Политика*, 9. 3. 1936, 1).

На овом месту укратко ћемо се осврнути на биографију атентатора, Дамјана Арнаутовића. Рођен је 1898. у Смедереву. Гимназију је завршио у Крагујевцу, а Вишу педагошку школу у Београду 1927. Био је учитељ по селима, школски надзорник и наставник грађанских школа. Заробљен је за време Првог светског рата чији је већи део провео у бугарском заробљеништву. Истицао се као национални радник и узимао је активног учешћа у разним националним организацијама. Био је члан Југословенске националне странке и секретар среске организације. Поред поменутог, Арнаутовић је био секретар среске организације Црвеног крста и председник Чиновничке задруге. Први пут је изабран за народног посланика у срезу малешком на листи Богољуба Јевтића на мајским изборима 1935.¹⁸ Оно што у званичној биографији није писало, а што је била општепозната ствар, као што смо видели, била је његова склоност ка конзумацији алкохола.

Званично је 23. јуна обнародовано да је државни тужилац Суда за заштиту државе Ђерман Ђадров подигао оптужницу против Дамјана Арнаутовића због покушаја убиства председника Владе и осталих због подстрекивања на убиство. Судски процес седморици оптужених почео је у петак 10. јула и трајао је до 24. јула када су у 18 часова изречене пресуде.¹⁹ Сваки оптужени је имао свог адвоката

¹⁷ АЈ, 38-112-686, „Арнаутовић и другови спроведени Државном суду“.

¹⁸ За биографију су коришћени подаци из: *Биографски лексикон, Сенат, Народна скупштина*, уредио Ч.М. Митриновић, Београд: 1935, 93–94.

¹⁹ Део стенографских белешки са суђења налази се у: Архив САНУ, Истражни записници о атентату, сигнатура 14980. За прва три дана суђења постоји материјал од 174 куцане стране. Прва два дана су комплетна, док за трећи постоји само две странице.

та док је тужбу заступао државни тужилац Ђадров. Оптужница је обухватала 38 „великих страница текста откуцаног на писаћој машини“ (*Политика*, 3. 7. 1936, б). Судски колегијум чинило је седам судија на челу са Ивом Уцовићем, председником Државног суда за заштиту државе. Суђење је било јавно и пратио га је велики број новинара и заинтересованих. Штампa му је посветила огроман простор и до у детаље су преношене изјаве оптужених, адвоката, сведока и судског већа. У томе су предњачили најтиражнији листови *Политика*, *Време* и *Правда*. На суђење су долазиле и многе познате личности, као и опозициони политичари сенатор Јован Бањанин, Алберт Крамер и Милан Гавриловић.

Из документације се види да се Арнаутовић првог дана држао прибрано, али је већ другог почео да полемише са председавајућим и државним тужиоцем. Наводио је како му је тражено да од стране полицијских власти да призна „да је добио револвер од Петра Живковића“. председавајући га је тада упозорио да такав исказ није дао пред истражним судијом, нити је о томе уопште говорио пре суђења.²⁰ Држање адвоката првооптуженог Јанка Барићевића било је окарактерисано као „оштро и препотентно“. Он је на почетку тражио да се Државни суд огласи ненадлежним за ово суђење. Како у томе није успео, покушао је да изазове сукоб између суда и одбране. Посебно је напао управника града да је противно прописима хапсио посланике са циљем да покаже да је својим поступцима „припремио и аранжирао овај процес“.²¹ Милановић је у својој одбрани тврдио да је цео процес „у ствари води против личности Богољуба Јевтића и политике Блаженопочившег краља“. С друге стране, примећено је да се управо Јевтић редовно састаје са адвокатима оптужених ради припремања одбране.²² На крају анализе каже се да и поред опширног извештавања штампе „у вароши није примећено неко нарочито интересовање за процес“.²³

Арнаутовић је насупрот исказу датом у истражном поступку на суђењу негирао да је пуцао у председника Владе и да је имао намеру да га убије. Рекао је да је пуцао из намере „да протестује, да компромитује Владу и Народну скупштину“ (*Политика*, 11. 7. 1936, 4). Питање како је Арнаутовић дошао до револвера било је такође постављено. У првом исказу рекао је да га је добио од Драгише Стојадиновића. Касније је тај исказ негирао и причао да је револвер купио од неког добровољца након пробоја Солунског фронта и донео кући. Тужилац је образлагао да и овај промењени исказ, као и онај о одлуци да пуца на председника, не одговарају истини, већ су тачни наводи из истражног поступка. Сама одлука била је, по тужиоцу, резултат деловања осталих оптужених на Арнаутовића.

Приликом изјашњавања о оптужници Арнаутовић је изјавио да се не осећа ни најмање кривим за дело за које је оптужен. Остао је при наводу из истраге да му је један револвер продао Драгиша Стојадиновић, али не онај са којим је пуцао у Скупштини (*Политика*, 12. 7. 1936, 6). У суштини, Арнаутовић

²⁰ АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (37), фасцикла 9, страна 283.

²¹ АЈ, 37-9-284.

²² АЈ, 37-9-285.

²³ АЈ, 37-9-286.

је негирао постојање било какве организоване завере, као и атентата. Потврдио је да је пио ноћ пред заседање Скупштине. Нико од оптужених се није осећао кривим. Василије Трбић је чак подругљиво одговорио: „Не могу да се осећам кривим зато што је у напитом стању Дамњан Арнаутовић у Народној скупштини ранио вентилатор“ (*Политика*, 12. 7. 1936, 8).

Током суђења поред бројних ситнијих инцидената избио је и један већи током сведочења народног посланика владајуће већине Ђуре Чејовића. Наиме, дошло је до физичког обрачуна између њега и оптуженог Трбића. Наслов у *Политици* гласио је: „Приликом исказа сведока народног посланика г. Ђуре Чејовића дошло је између њега и оптуженог Василија Трбића до плувања у лице, до шамарања и до песничења које је оставило модре и кржаве трагове“ (*Политика*, 15. 7. 1936, 5). Претрес је касније настављен али без Трбића, коме је указана лекарска помоћ. Поменути инцидент сигурно није ишао у прилог одбрани и доказивању ненасилне природе својих брањеника.

Председник Владе није био на суђењу, али је јавно прочитан записник његовог исказа током истраге. У изјави није рекао да се радило о планираном атентату са прецизно одређеним улогама, али је тврдио да су неки народни посланици „доиста, стварали психозу за убиство у Народној скупштини путем говора, претњи, писама, прогласа народу и тако даље“ (*Политика*, 18. 7. 1936, 5). У завршној речи тужилац је инсистирао да Арнаутовић није био под дејством алкохола јер је изјавио током суђења „чим се сећам ситница, значи да нисам био пијан“. С друге стране, основна теза браниоца Вујанца била је да нема говора о атентату, већ се радило о „глупој манифестацији напитог човека“ (*Политика*, 22. 7. 1936, 7). Дугачка излагања адвоката одбране довела су до тога да последњи процесни дан заврши после ponoћи.

Посебан случај везан је, за тада посланика, а касније за време Другог светског рата једног од најпознатијих српских колаборациониста, пензионисаног пуковника Танасија Динића. Њега је тадашњи шеф Јевтић још пре догађања у Народној скупштини послао у Чехословачку са циљем, како сам признаје, да замоли председника тамошње владе Хоцу за материјалну помоћ у опозиционој борби против Стојадиновића. Стављено му је до знања да постоје и одређени француски кругови који су спремни за помоћ у наведеној акцији. Приликом састанка са представницима француске обавештајне службе у Брну стигла је вест о атентату што је тај састанак нагло прекинуло. С обзиром да је видео да се налази на листи оптужених, Динић је решио да се не враћа у земљу. Из Чехословачке послао је писмо у коме је оштро одбацио све оптужбе против њега. Тужилац је обуставио поступак везано за Динића док он не буде доступан суду. Тек средином 1937, приликом Стојадиновићеве посете Прагу, добио је дозволу да се врати, а кривица за то што је био оптужен наводно је сваљена на министра Корошеца.²⁴

Једна од занимљивости на суђењу био је и недолазак Воје Јанића, који је, као што смо видели, био један од очевидаца догађаја, а према стенографским белешкама и онај чија је вербална реакција непосредно претходила Арнаутовићевом чину. Он је дао исказ против оптуженог, али када је требало да се

²⁴ *Колаборационисти пред судом ОЗНЕ* (2018), Београд: Институт за савремену историју/

појави као сведок, јавио је да се налази на лечењу од реуматизма у бањи и да по савету лекара не може да прекида боравак (Радић, 2018: 256). Поменути Јанић је већ наредне 1937, напустио Стојадиновића по питању Конкордата и деловао као опозиција према влади.

Посебан куриозитет био је случај Николе Кабалина који није био суђен у овом процесу. Од хапшења у марту након атентата до пуштања крајем јуна у затвору је провео четири месеца. Након само две године, дакле од 28. августа 1938. постао је министар трговине и индустрије у Стојадиновићевој влади. У поменутој изјави током истраге председник Владе је изјавио је похвалне речи о њему и исказао своје чуђење према информацији да се Кабалин видео са Арнаутовић пре атентата. Након пада Стојадиновићеве владе у фебруару 1939. и Кабалин је изгубио своје место.

Пресуде за атентат биле су следеће: Дамјан Арнаутовић 15 година робије и трајни губитак грађанских права, Драгиша Стојадиновић пет година робије и исто толико губитка грађанских права, Василије Трбић четири године робије и губитка грађанских права док је Драгиша Милановић осуђен на две године губитка грађанских права и годину и по дана робије. Оптужени Урошевић, Ненадовић и Вукановић су ослобођени (*Политика*, 25. 7. 1936, 3). Сви кажњени су спроведени у затвор у Сремској Митровици на издржавање казне. Британско посланство у Београду смаграло је казне непримерено строгим јер нису оправдане доказним материјалом. Њихов коментар био је да је „г. Стојадиновић искористио прилику да би поравнао старе рачуне са г. Јевтићем и ослободио се најнеугоднијих противника у Скупштини“.²⁵ Такав закључак био је сасвим одговарајући стварном епилогу.

Као што смо видели умешаност тада главних политичких противника у Скупштини, Јевтића и Живковића, није ни доказивана иако су, као што смо видели и кнез Павле и Стојадиновић веровали у њихову умешаност. Директна последица избацивања из Владе била је Живковићево отворено опозиционо деловање и прилажење ЈНС, чији ће ускоро постати председник. Он је већ током јула, још пре завршетка процеса, то најавио причом о уједињењу посланичког клуба ЈНС и Јевтићевог клуба.²⁶ По ономе што смо видели делује да је кнез Павле био и више од Стојадиновића заинтересован да уклони Живковића из Владе. Сведочење председника Владе о томе, али пре свега документа Британског посланства у Београду и италијанских дипломата говоре у прилог томе.

На крају ћемо поменути и неколико речи о судбинама осуђених на овом процесу. Атентатор Арнаутовић је лежао одређени број година у затвору. Након Другог светског рата се активирао у просвети и радио као учитељ у Великом Градишту и основној школи у Кусићу (СБР, 2004, А-Б: 260–261). Драгиша Стојадиновић, који је добио пет година казне, одлежао је свега три. Пуштен је убрзо након пада владе свога презимењака. О томе је писала и италијанска штампа (*La Stampa*, 4. 3. 1939, 5). Василије Трбић је изашао после одлежаних 18 месеци. Наиме, он је помилован указом краљевских намесника из септем-

---

Друштво историчара Србије, 397–399.

²⁵ *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, (1986) II, 464.

²⁶ АЈ, 37-9-258.

бра 1937, у истом тренутку када је и поступак против Танасија Динића званично прекинут (*Политика*, 17. 9. 1937, 2).

У закључку треба рећи да је сама пуцњава у Народној скупштини и догађаји који су уследили били одраз нестабилне и напете политичке ситуације која је владала у земљи. Влада Милана Стојадиновића уз подршку кнеза Павла успела је да овај инцидент искористи да учврсти свој положај и реши се неких политичких противника. У том тренутку створена је пропагандна слика како се Влада креће путем пуне демократизације земље и успостављања правог парламентаризма насупрот ранијем диктаторском режиму и његовим преживелим представницима. До тога, видеће се, наредних година ипак неће доћи.

Извори

Необјављени извори:

Архив САНУ, Истражни записници о атентату

Архив Југославије (Фондови Милана Стојадиновића и Централног прес-бироа)

Историјски архив Београда, Безбедоносно информативна агенција, Досије Драгомира Јовановића

Објављени извори:

Биографски лексикон. Сенат. Народна скупштина (1935). уредио Ч. М. Митриновић. Београд.

Britanci o Kraljevini Jugoslaviji (1986), II, priredio Ž. Avramovski. Zagreb/Beograd: Globus/Arhiv Jugoslavije.

Documenti di politica internazionale 1936, I, (1936), Milano: Istituto per gli studi di politica internazionale.

I Documenti Diplomatici Italiani (1992), Ottava serie, Volume III. Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

Колаборационисти пред судом ОЗНЕ (2018), приредили: С. Цветковић, Р. Ристановић, Н. Стамболија. Београд: Институт за савремену историју/Друштво историчара Србије.

Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине Југославије (1936), година 5, књига 3, Београд.

Мемоари:

Јовановић Стоимировић, М. (2000). *Дневник 1936–1941*. Нови Сад: Матица српска.

Живковић, П. (2016). *Сећања 1903–1946*. приредио А. Животић. Зајечар: Народни музеј.

Stojadinović, M. (1970). *Ni rat ni pakt*. Rijeka: Otokar Keršovani.

Московљевић, М. (2018). *Дневник 1916–1968*, књ. 3. приредио М. Исић, Београд: Институт за новију историју Србије.

Crnjanski, M. (1990). *Politički portreti*. Beograd: Beletra.

Штампа:

La Stampa

Политика

Литература

- Радић, Р. (2018). *Војислав Јанић (1890-1944). Свештеник и политичар*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Симић Б. (2007). *Пропаганда Милана Стојадиновића*. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Српски биографски речник А-Б*, (2004). Нови Сад: Матица српска.
- Stojkov, T. (1985). *Vlada Milana Stojadinovića 1935–1937*. Београд: Institut za savremenu istoriju.
- Тешић, Д. (1997). *Југословенска радикална заједница у Србији 1935–1939*. Београд: Институт за савремену историју.

Војан Симић

THE ASSASSINATION ATTEMPT IN THE YUGOSLAV PARLIAMENT IN MARCH OF 1936. – BACKGROUND, COURT TRIAL, CONSEQUENCES

Summary: The assassination attempts unfortunately are not rare in the Serbia and Yugoslavia history. One of those events took place in Yugoslav Parliament on 6th March 1936. The target was Prime Minister Milan Stojadinović. The shooter was opposition deputy, Yugoslav nationalist Damjan Arnautović. Prime Minister was unharmed and the shooter was arrested on the spot. The direct consequence of this event was removal of general Petar Živković from the government and Prime Minister strengthen his position. The court trial was held during the summer of the same year. It was open to the public and the press. Seven deputies were charged, the shooter and six alleged accomplices. All of them declared that they are not guilty and denied that any assassination attempt was planned. Nevertheless, four of them were found guilty while shooter got a 15 year sentence. The shooting in the Parliament was the result of unstable situation in the country and its eternal crisis. Milan Stojadinović's government with the support of Prince Pavle, used this incident to get rid of some political opponents that were symbols of past times. At that moment, they have sent to public unrealistic picture that Yugoslavia is going towards complete democratization and full parliamentarism in the opposition to the former dictatorship regime.

smcbjn@yahoo.com